

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС ТА ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ

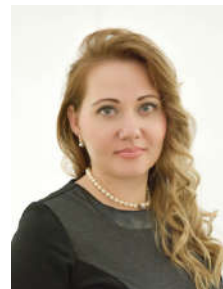
УДК 351.746.1(477)(075.8)

Собакарь А.О.[©]
доктор юридичних наук, професор

Нестерцова-Собакарь О.В.[©]
кандидат юридичних наук, доцент

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-6-107-111

КАТЕГОРІАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

На основі аналізу наукових доробок вчених та спеціальних досліджень, здійснено спробу розв'язання проблематики національної безпеки через з'ясування теоретичних засад, відповідних категорій та особливостей їх формування на основі цілісного уявлення про базові цінності і законні інтереси, джерела духовного та матеріального розвитку, а також їх захист від можливих реальних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз. Проведений аналіз дозволив визначити національну безпеку як систему політичних і правових цінностей, яку утворюють конституційні права, свободи, гідні якість і рівень життя громадян, політична і соціальна стабільність суспільства, а також територіальна цілісність, оборона і сталий розвиток держави.

Ключові слова: безпека, національна безпека, загрози національній безпеці, національні інтереси, державна політика, детермінанти, загрози, удосконалення.

Постановка проблеми. Успішний і безпечний розвиток держави неможливий без усвідомлення значущості цінностей та інтересів як важливих складових концепції національної безпеки. Не випадково проблеми національної безпеки сьогодні не обмежуються військовою, економічною, екологічною або інформаційною сферами, а охоплюють майже всі сторони соціокультурного життя країни.

Національна безпека – це надзвичайно складна багаторівнева функціональна система, що відображає тісний взаємозв'язок і взаємозумовленість безпеки особистості і суспільства на усіх рівнях – від міжнародного до конкретного локального або регіонального. Проте всі рівні цієї системи повинні будуватися в узгодженні з принципом сталого розвитку. «Без безпеки немає стійкого розвитку і повна безпека виникає тільки під час сталого розвитку» [1, с. 259].

Українська політична практика засвідчує, що технологія реалізації доктрин, стратегій, концепцій і програм державної політики у сфері національної безпеки об'єктивно має інтегрувати всі компоненти політичної активності держави і базуватися на ґрунтовних теоретичних засадах [2, с. 11].

В цьому відношенні сучасна проблематика національної безпеки вимагає з'ясування теоретичних засад, відповідних категорій та особливостей їх формування на основі цілісного уявлення про базові цінності і законні інтереси, джерела духовного та матеріального розвитку, а також їх захист від можливих реальних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз. Іншими словами, сучасному українському суспільству потрібне чітке тлумачення національної безпеки, її складових, національних інтересів та

© Собакарь А.О., 2018

© Нестерцова-Собакарь О.В., 2018

відповідних загроз, яке б ґрунтувалось на визнанні примату загальнолюдських цінностей і прав особистості, органічному узгодженні з ними базових інтересів незалежної країни [2, с. 23].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Попри те, що проблеми публічно-правового забезпечення національної безпеки є предметом досліджень багатьох вчених (зокрема, мова йде про роботи В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, О.Ф. Бантишева, В.М. Бевзенка, О.І. Беспалової, Ю.П. Битяка, К.О. Білої, В.Т. Білоуса, О.С. Бодрука, О.А. Делінського, В.С. Картавцева, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, С.Ф. Константінова, О.В. Кузьменко, В.А. Ліпкана, М.В. Лошицького, Ю.Є. Максименка, В.В. Медведчука, М.І. Мельника, Р.С. Мельника, Т.П. Мінки, С.О. Мосьондза, О.М. Музичука, В.І. Мунтіяна, В.Я. Настюка, Н.Р. Нижник, В.І. Олефіра, О.І. Остапенка, М.М. Пендюри, Г.О. Пономаренко, Д.В. Приймаченка, Г.П. Ситника, М.М. Тищенко, З.Д. Чуйко та ін.), у вітчизняній юридичній літературі відповідні категоріально-теоретичні засади національної безпеки висвітлено недостатньо, в існуючих наукових працях ці питання досліджувались фрагментарно або в рамках ширшої правової проблематики.

Метою статті є розв'язання проблематики національної безпеки через з'ясування сутності поняття, теоретичних засад, відповідних категорій та особливостей їх формування.

Виклад основного матеріалу. Розв'язання проблеми національної безпеки має важливе значення в контексті загального розвитку країни. При цьому аналіз вітчизняної наукової літератури дає можливість виокремити різні підходи до розуміння цього явища.

Переважаючою більшістю країн використовується підхід, який випливає з документів ООН та передбачає, що національна безпека розуміється як безпека держави в усіх сферах життєдіяльності народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади.

Вітчизняні вчені під національною безпекою переважно розуміють сукупність офіційно прийнятих поглядів на цілі і державну стратегію у сфері забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз політичного, економічного, соціального, військового, техногенного, екологічного, інформаційного та іншого характеру з урахуванням наявних ресурсів і можливостей [3, с. 5].

Вчені майже однаково розуміють національну безпеку, хоча й виділяють певні особливості. Так, одні визначають національну безпеку як здатність нації задовольняти потреби, необхідні для її самозбереження, самовідтворення і самовдосконалення з мінімальним ризиком збитку для базових цінностей її нинішнього стану [4, с. 1]. Інші стверджують, що національна безпека – це стабільність, яка може підтримуватися протягом тривалого часу, стан досить розумної динамічної захищеності від найбільш істотних з реально існуючих загроз і небезпек, а також здатність розпізнавати такі виклики і своєчасно вживати необхідні заходи для їх нейтралізації [5, с. 67].

Традиційно вважається, що основою основ національної безпеки будь-якої країни в будь-який час є збереження держави в тих кордонах, в яких вона існує на даний історичний момент. Тому загроза державній «цілісності» є нібито універсальною та позаідеологічною характеристикою. Особливо яскраво ця загроза виявляє себе під час війни, внаслідок чого остання завжди виступає приводом для національної консолідації (тобто емоційного переживання єдності поза всіма соціальними та класовими розбіжностями) та національної мобілізації [6, с. 12].

Отже, можна стверджувати, що дійсно підходів до розуміння поняття національної безпеки досить багато і всі вони певною мірою різняться, проте, можна констатувати, що все ж таки тут мова йде про цілий комплекс політичних, економічних, соціальних, з охорони здоров'я, військових і правових заходів, які спрямовані на забезпечення нормальної життєдіяльності нації та усунення можливих загроз для держави.

Загалом можна виділити три підходи до з'ясування сутності, змісту та особливостей національної безпеки. Зокрема, нормативно-правовий підхід передбачає з'ясування особливостей цього явища крізь призму нормативно-правового змісту. Другий підхід – доктринальний, побудований на вивченні наукових видань. І нарешті третій підхід – енциклопедичний, який визначає підходи до уточнення понять «безпека», що містяться в енциклопедичній літературі та словниках [7].

Одним із найперших, хто ввів поняття «національна безпека», був Т. Рузвельт. Це сталося в 1904 році. Проте вже у 1947 році в Законі «Про національну безпеку» було викладено головні ідеї її сучасного розуміння. Втім, першим, хто хоч якось розкрив суть даного поняття, був У. Ліппман. Він писав, що «нація знаходиться у стані безпеки, коли

їй не доводиться приносити в жертву свої законні інтереси з метою уникнути війни та коли вона може захистити за необхідності ці інтереси шляхом війни» [3, с. 5].

На сьогоднішній час є чимало джерел справжньої загрози майже усіх держав. Це і тероризм, і розповсюдження зброї масового знищення, і різні епідемії, і зміни в екологічному середовищі, і незаконна торгівля наркотичними засобами та зброєю. Тому поняття національної безпеки будується з урахуванням зовнішніх й внутрішніх загроз державі, пов'язаних зі станом самого суспільства.

Якщо розглядати національну безпеку у звичному режимі, то розуміємо, що – це захист від агресії з боку зовнішніх супротивників держави. Саме побоювання перед подібними загрозами формує готовність будь-якими засобами їм протидіяти, зокрема й військовими. В цьому плані поняття національної безпеки полягає у забезпеченні концентрації політичної волі держави для відстоювання своїх життєво важливих інтересів та цілей [8].

Щодо загроз, про які йдеться, то вони можуть виникати в різних сферах життєдіяльності. Вони мають суб'єктивний і об'єктивний характер. Все, що людина створила своїми руками, може стати причиною загрози для її існування. Стрімкий науково-технічний прогрес, глобалізація, модернізація, постійне зростання потреб людства породили і негативні наслідки. Як приклад нових загроз можна навести: транспортні аварії, катастрофи, вибухи на атомних станціях і хімічних підприємствах, вдосконалення зброї масового знищення, руйнацію озонового шару Землі, глобальне потепління тощо. Існує багато класифікацій загроз для національної та міжнародної безпеки залежно від різних критеріїв. Більшість вчених виділяють за критерієм характеру загроз: політичні, військові, економічні, соціальні, культурні, екологічні та ідеологічні [9, с. 17].

Наприклад, говорячи про Україну сьогодні, то до актуальних загроз національній безпеці нашої держави слід віднести агресивні дії Російської Федерації, що чиняться для виснаження української економіки і підризу суспільно-політичної стабільності задля знищення Української держави і захоплення її території; неефективність системи гарантування національної безпеки і оборони України, корупція та неефективна система державного управління, економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення, загрози енергетичній безпеці, загрози інформаційній безпеці, загрози кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів, загрози безпеці критичної інфраструктури, загрози екологічній безпеці тощо [10].

Окрім цього, як приклад, варто навести події в Сирії, які пов'язані з конфліктом у цій державі, масові потоки біженців, загострення проблеми тероризму у Європі, ускладнення гуманітарної ситуації на периферії ЄС, у суміжних державах, зростання внутрішньої напруженості в окремих державах Європи і посилення націоналістичних, екстремістських партій та рухів – все це чітко ілюструє тенденції в розвитку транснаціональних загроз сучасним державам [11].

Наразі національна безпека стала невіддільним атрибутом зовнішньої, внутрішньої та військової політик. Проте, як бачимо, все ж поняття національної безпеки лишається терміном із різними значеннями. Наприклад, в американській науці національна безпека означає тривалу підтримку цінностей і відсутність загрози щодо них. На розуміння поняття національної безпеки впливають і історичний, і політичний досвід держав, особливості міжнародної ситуації, цілі зовнішньої політики та інше.

Схвалена Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016 Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України спрямовує зусилля на визначення шляхів формування національних безпекових та оборонних спроможностей, що дадуть змогу відновити територіальну цілісність України у межах міжнародно визнаного державного кордону України, гарантувати мирне майбутнє України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, а також забезпечать створення національної системи реагування на кризові ситуації, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізацію зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, гарантування особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, забезпечення кібербезпеки, оперативне спільне реагування на кризові та надзвичайні ситуації [12].

Одночасно національна безпека є системою оптимізації взаємовідносин між усвідомленими загрозами та ресурсами, що має суспільство для протидії цим загрозам. Загрози для суспільства існують завжди, а рівень захищеності від них ніколи не є максимальним. Тому, з одного боку, національна безпека є динамічним засобом досягнення та підтримки балансу між реальними й потенційними загрозами, а з іншого – здатністю суб'єкта протидіяти загрозам.

Національна безпека працює через систему різних відносин між особою та суспільством, між суспільством і державою, між громадянином і державою. З цього слідує, що національна безпека – це стан внутрішніх і міждержавних відносин, який визначає ефективність системи державних, правових і суспільних гарантій прав та свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та суверенної держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [13].

Також слід зазначити, що в широкому розумінні національна безпека України – це спосіб самозбереження українського народу, який досяг рівня організації у формі незалежної держави. Даний спосіб дає змогу його вільному існуванню і саморозвитку, надійному захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз. Національну безпеку України можна визначити як систему державно-правових і суспільних гарантій стабільності життєдіяльності та розвитку українського народу узагалі та будь-якого громадянина зокрема, захист їхніх цінностей і законних інтересів та матеріального розвитку від можливих реальних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз.

Фонд національної міжнародної безпеки при ЮНЕСКО національну безпеку визначає як систему державних та суспільних гарантій стабільного розвитку нації, захисту її базових цінностей та інтересів, джерел духовного й матеріального добробуту від внутрішніх та зовнішніх загроз. Український народ є суб'єктом національної безпеки України як спільнота громадян усіх національностей, що проживають на її території [13].

Під національними цінностями слід розуміти матеріальні та духовні об'єкти, ставлення до яких набуло визначального значення для самоусвідомлення та існування народу України. Це основа мотивації його діяльності та саморозвитку.

Національні інтереси – це усвідомлені елітою суспільства потреби українського народу у збереженні, розвитку національних цінностей. Обстоювання національних інтересів України передбачає усунення або мінімізацію територіальних, демографічних, економічних, екологічних втрат у процесі життєдіяльності народу та піднесення суспільного розвитку [2, с. 27].

Висновок. Таким чином, термін «безпека» – це загальне поняття якості буття, яке може використовуватися для позначення багатьох явищ. Воно відображає не тільки властиві певному факту характерні ознаки безпеки, але й вбирає в себе її загальні риси, що й дає змогу використовувати його в багатьох галузях. У свою чергу, категорія «безпека» є відносною, тому її значення набуває сенсу тільки у сфері певної життєдіяльності людини чи суспільства. Безпека міцно пов'язана з усіма елементами соціуму, які стають провідними чинниками самозбереження, існування й розвитку природного середовища кожної людини та суспільства в цілому.

Наявність чималої кількості неоднозначних підходів до з'ясування сутності та особливостей національної безпеки свідчать про важливість теоретичного усвідомлення її сутності та відповідних ознак. Доцільно звернути увагу ще й на те, що комплексне дослідження поняття, сутності та змісту національної безпеки передбачає врахування різних, не завжди схожих точок зору й підходів, які у кінцевому результаті значною мірою доповнюють одна одну. Саме тому національну безпеку слід розглядати як сукупність взаємопов'язаних елементів, неоднорідних за функціональними сферами, адже вона є не аморфним «станом захищеності», а, насамперед, сукупністю основоположних конституційних норм та механізмів їх реалізації. Тобто національну безпеку слід визначати як систему політичних і правових цінностей, яку утворюють конституційні права, свободи, гідні якість і рівень життя громадян, політична і соціальна стабільність суспільства, а також територіальна цілісність, оборона і сталий розвиток держави, на захист яких мають бути спрямовані зусилля органів державної влади, місцевого самоврядування та інституцій громадянського суспільства.

Бібліографічні посилання

1. Барлыбаев Х. А. Соотношение устойчивого развития и безопасности (устойчиво-безопасное развитие). *Безопасность Евразии*. 2006. № 1. С. 257–260.
2. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: вибр. наук. праці. Київ: НІСД, 2016. 528 с.
3. Ліпкан В. А. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях. Київ: Текст, 2006. 256 с.
4. Кондратьев Я. Ю., Ліпкан В. А. Концепція національної безпеки України: теоретико-правові аспекти зарубіжного досвіду. Київ: НАВСУ, 2003. 20 с.
5. Косолапов Н. Национальная безопасность в меняющемся мире (К дискуссии о содержании понятия). *МЭ И МО*. 1992. № 10. С. 67–75.

6. Андреева О.М. Национальная безопасность Украины в контексте национальной идентичности и взаимоотношений с Россией: автореф. дис. ... докт. полит. наук: 23.00.01. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса, 2010. 37 с.
7. Теорія управління в органах внутрішніх справ: навч. посібник / за ред. В.А. Липкана. Київ: КНТ, 2007. 884 с. URL: http://semestr.com.ua/book_378_glava_220_1.%C2%A0%Ca_na%D1%81%D1%96ona.html.
8. Гаджиев К.С. Геополитика. URL: http://stud.com.ua/23669/politologiya/ponyattya_natsionalnoyi_bezpeki_skladovi.
8. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05 березня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.
9. Пилипенко О.С. Сучасні проблеми міжнародної безпеки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 123 (ч. I). 2014. С. 16–23.
10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 6 травня 2015 року № 287/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
11. Юсків Х.В. Нові виклики та загрози для системи національної безпеки держави в умовах трансформації системи міжнародних відносин на глобальному й регіональному рівнях: теоретико-методологічні та прикладні аспекти. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2903/2602.
12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 04 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України»: Указ Президента України від 14 березня 2016 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>.
13. Політологія: навчальний посібник. URL: http://pidruchniki.com/10310208/politologiya/natsionalna_bezpeka_ukrayini.

Надійшла до редакції 21.11.2018

SUMMARY

Sobakar A.O., Nestertsova-Sobakar O.V. Category-theoretical measurement of national security of Ukraine. In the article, based on the analysis of scientific achievements of scientists and special investigations, an attempt was made to solve the problems of national security through the elucidation of the theoretical foundations, the corresponding categories and the peculiarities of their formation on the basis of a holistic view of the basic values and legitimate interests, sources of spiritual and material development, as well their protection against possible real and potential, internal and external threats.

The presence of a large number of approaches to understanding the concept of national security has made it possible to state that it is a whole range of political, economic, social, health, military and legal measures that are aimed at ensuring the normal functioning of the nation and eliminating possible threats to the state.

There are three approaches to the clarification of the essence, content and features of national security. In particular, the normative-legal approach involves finding out the features of this phenomenon through the prism of normative-legal content. The second approach is doctrinal, built on the study of scientific publications. Finally, the third approach is an encyclopedia that defines approaches to refining the concepts of "security" contained in encyclopaedic literature and dictionaries.

In the broad sense, national security is proposed to be understood as a means of self-preservation of the Ukrainian people, which has reached the level of an organization in the form of an independent state. This method allows its free existence and self-development, reliable protection against internal and external threats. National security of Ukraine can be defined as a system of state-legal and public guarantees of the stability of life and development of the Ukrainian people in general and of any citizen in particular, the protection of their values and legitimate interests and material development from possible real and potential, internal and external threats.

It is proposed to consider national security as a set of interconnected elements that are heterogeneous in functional areas, since it is not an amorphous "state of security", but, above all, a set of fundamental constitutional norms and mechanisms for their implementation. That is, national security is defined as the system of political and legal values constituted by constitutional rights, freedoms, decent quality and standard of living of citizens, political and social stability of society, as well as territorial integrity, defense and sustainable development of the state, in defense of which the efforts of the authorities should be directed government, local self-government and civil society institutions.

Keywords: *security, national security, threats to national security, national interests, state policy, determinants, threats, improvement.*